

činjenicom što je Antun Rob Bumbar kao sekretar Mjesnog komiteta pod utjecajem Kopiniča olako shvatio akciju oslobođenja zatvorenika (parola — komunisti će se lako snaći). Svu odgovornost za neuspjeh Bakarić prebacuje na Kopiniča, a CK KPH je pogriješio u tome što Kopiniču nije kazao »NE« nego mu je rekao: »Dobro, kad si već to organizirao, idi na svoju ruku i na svoju odgovornost« (poznato je da je bijeg zatvorenika organizirao i CK KPH posredstvom M. Belinića i K. Mrazovića).

Zbornik završava prilogama o prvim oružanim odredima koje komunisti Zagreba osnivaju u okolici Zagreba. Prvi zagrebački partizanski odred osnovan je potkraj lipnja i na početku srpnja 1941. godine u Dubravi kraj Zagreba, a imao je 11 boraca. Prve borbe Odred je vodio u drugoj polovici srpnja, da bi se kasnije prebacio u pravcu Kalnika, Bjelovara i Moslavine. Drugi partizanski odred formirali su komunisti Zagreba u kolovozu 1941. u području oko Samobora, a odred se zvao »Matija Gubec« (o osnivanju tog odreda pišu njegovi preživjeli borci A. Dobrila, Ivan Kuzmijak, Mirko Krželj i Slavko Komar). Zbornik je izvrstan izvorni materijal koji pruža mogućnost svakom čitaocu da se upozna s detaljima revolucionarne borbe Zagrepčana u toku NOB-a i socijalističke revolucije. Podvizi Zagrepčana u borbi s okupatorom i domaćim izdajnicima, njihova neustrašivost u akcijama ilegalnog rada, smionost i herojstvo svih njegovih građana, a naročito skojevaca, dokaz su kako su oni, iako u najjačem ustaškom i njemačkom uporištu u našoj zemlji, od prvih dana toj sili pružali otpor, prkosili i na kraju je srušili.

Franko Mirošević

*ZBORNİK, HISTORIJSKI INSTITUT SLAVONIJE
I BARANJE, god. 19, br. 1, Slavonski Brod 1982, 337 str.*

Devetnaestim sveskom »Zbornik« se primakao obljetnici izlaženja (pokrenut je 1963. godine). »Zbornik« je godišnjak, sa časopisnom strukturom. Uz svoju regionalnu osnovicu, značajnu za hrvatsku i jugoslavensku historiografiju, nizom se tema afirmirao u krugu naših periodičkih publikacija za noviju povijest. ČSP je »Zborniku« posvećivao dosta pažnje. S. Žarić prikazao je sveske 1—8 (1/1971, 265—273), a Milica Bodrožić niz novijih svezaka (15 — ČSP 2—3/1979; 16 — 1/1981; 17 — 3/1981. i 18 — 3/1982).

Jedan dio svezaka nije prikazan (9—14), pa ćemo najprije spomenuti da se u 19. svesku može naći potpuna bibliografija »Zbornika«, 1—19 (Suplement, 72—88).

Spomenuti suplement — *Dvadeset godina Historijskog instituta Slavonije i Baranje (1961—1981)* — iz pera urednika »Zbornika« Mile Konjevića, sa 118 stranica teksta, najopsežnija je informacija o institutu (osnovan je 20. ožujka 1961. kao Centar za izučavanje radničkog i narodnooslobodilačkog pokreta Slavonije). Potanko je prikazan razvitak instituta (3—67), s pret-

hodnom situacijom (1.2. Počeci proučavanja povijesti radničkog i narodno-oslobodilačkog pokreta u Slavoniji, 4—6). Obuhvaćeni su i odnosi IHRPH—HISiB, na više mjesta, uključujući i neuspjeli pokušaj integracije 1974—76. U više dodirnih točaka dopunjuju se historijati HISiB i IHRPH (Z. Čepo, Dva decenija Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, ČSP 1/1982). Historijat HISiB dopunjen je Kronologijom važnijih događaja (67—71), Bibliografijom izdanja (71—97) — koja obuhvaća izdanja građe (16 knjiga), Zbornik (19 knjiga), tematske zbornike (6 knjiga), jednu kronologiju, posebna izdanja (9 knjiga) — i poglavljem »Radnici (biografske bilješke i bio-bibliografije)«, 97—118. Suplement je iscrpan, veoma sistematičan, obiluje podacima (uvod i historijat HISiB imaju i opsežan znanstveni aparat — 245 bilježaka). Tekst je protkan brojnim podacima o historiografiji, dakako u vezi sa HISiB (vrlo zanimljivu dopunu, kratu podacima, objavio je M. Konjević u 17. svesku Zbornika — Povijesne teme u novijoj slavonskoj periodici i posebnim izdanjima, 307—334).

Prijedimo na ostali, »redovni« sadržaj 19. sveska, prema povijesnim razdobljima.

Razdoblju do prvoga svjetskog rata pripada jedan rad: *M. Artuković, Stranka prava u političkom životu Broda krajem 19. stoljeća*. To je koristan prilog, jer su lokalnopovijesni radovi o građanskoj politici i političkim strankama relativno rjeđi u našoj historiografiji u odnosu prema drugim lokalnopovijesnim temama. Brodski pravaši imali su šire značenje kao najvažnija i najorganiziranija pravaška politička skupina u slavonsko-srijemskim županijama Banske Hrvatske. Izdavali su i tjednik »Posavska Hrvatska« (1894—1898).

Autor se koristio i građom iz Arhiva obitelji Brlić što treba pozdraviti, jer je taj bogati arhiv — jedan od najznačajnijih obiteljskih arhiva u Hrvatskoj — j dalje vrijedan izvor novih podataka.

Rekao bih da je mogao nešto više kazati o širem »okviru« zbivanja, tj. o situaciji i pojavama unutar pravaštva, unoseći u svoj znanstveni aparat još neke izvore, kao što je središnja, zagrebačka, pravaška štampa.

Moglo se i jače ocrtati Vatroslava Brlića, jednog od vrlo uglednih pravaša i brodskih građana. Odvjetnik je, gradski zastupnik i jedan od prvaka Stranke prava. Bio je i predsjednik, a kasnije odbornik kluba Stranke prava u Brodu. Skupština stranke, 17. srpnja 1895, veoma važna u razvitku pravaštva uoči rascjepa u jesen te godine, izabrala ga je u »privremeni eksekutivni odbor« Stranke prava (pismo Frana Folnegovića, potpredsjednika odbora, i Ivana Ružića, odborskog izvjestitelja, V. Brliću 5. listopada 1895, u arhivu obitelji Brlić).

Korespondencija V. Brlića upućuje i na različita druga pitanja. Hinko Sirovatka, jedan od prvaka pravaških radnika, nastoji potaknuti i u Brodu pomoć i suradnju za list pravaških radnika »Hrvatski radnik« i osnivanje radničkog pravaškog kluba, najprije, 1895, u sklopu jedinstvene Stranke prava, a kasnije, 1896, unutar »domovinaške« Stranke prava za koju se Sirovatka, te godine, opredijelio (pisma H. Sirovatke V. Brliću, iz Zagreba 10. rujna 1895. i 27. siječnja 1896, a iz Karlovca 26. srpnja i 28. kolovoza 1896, objavili su V. Oštrić i I. Kovačević u ČSP s komentarima i bilješkama: V. Oštrić, Pisma Hinka Sirovatke dru Vatroslavu Brliću 1895—1896. Prilog građi o pravaškim radnicima, 1/1794, 101—106; I. Kovačević, isti naslov, 1/1976, 96—99).

I list »Posavska Hrvatska« pruža još nekih istraživačkih mogućnosti. Zanimljiva je epizoda objavljivanja opsežnog feljtona putopisnog oblika »Pabirci iz Amerike« (20 nastavaka, od broja 42, 19. X 1895, do broja 11, 15. ožujka 1896). Autor, Miloš Krpan, objavljuje taj tekst pod imenom drugog čovjeka (»piše Stevo Lucić iz Londona«), a našao je načina da pohvalno spomene Marxa i Engelsa i citira mišljenja kojima se brani socijalizam. Taj idejni »previđ« urednika »Posavske Hrvatske« nije promaknuo budnom oku H. Sirovatke (v. njegovo pismo V. Brliću 27. I 1896, u spomenutom prilogu V. Oštrića).

Mogli su biti iskorišteni i glavni radovi I. Kovačevića o Slavonskom Brodu i njegovoj okolici koji su, posredno ili neposredno, korisni i za istraživanje političkog života u Brodu: Radnički pokret u Slavonskom Brodu 1873—1918 (rukopis disertacije, Beograd 1965, odnosno knjiga — s malom izmjenom naslova: 1873—1914. — Slavonski Brod 1976); Ekonomski položaj radničke klase u Hrvatskoj i Slavoniji 1867—1914, Beograd 1972 (spominjem tu knjigu jer je autor uvrstio dosta podataka o Brodu i Brodskoj Posavini).

Bilježim ove retke kao dopunske opaske uz korisni Artukovićev prilog. Prema podacima u spomenutom suplementu M. Konjevića (str. 97) vidi se da se može računati na njegova daljnja istraživanja.

Razdoblje između dva rata obuhvaćeno je u nekoliko priloga.

Tri su priloga posvećena političkoj povijesti. *D. Jović, Hrvatsko kolo*, predočuje dosad nepoznatu političku skupinu u Osijeku i još nekim slavonskim gradovima. Skupina postoji od listopada 1918. do lipnja 1919. i prijelaznih je obilježja. Osnovana je zbog vanstranačkog nacionalno-političkog okupljanja, a rasula se zbog diferencijacije između klerikalne i starčevićanske struje. *B. Hrabak*, veoma plodan vanjski suradnik Zbornika, objavljuje raspravu *Borba demokrata za samosvojnost Vojvodine (1919—1928)*, vrijedan prilog poznavanju složenog odnosa prema složenom problemu. Gledišta o Vojvodini sastavni su dio općih gledišta o jugoslavenstvu i uređenju jugoslavenske države, i u tom se sklopu i mijenjaju, ali je autor pomno obradio i posebne probleme Vojvodine koji su utjecali na gledišta vojvodanskih demokrata. *M. Konjević, Pokušaj osnivanja Hrvatske nacionalsocijalističke stranke rada 1940. godine*, daje zanimljiv prilog istraživanju »našeg« fašizma. Iako se Hrvatski radnički savez od 1935. i pogotovo u Banovini Hrvatskoj orijentira još desnije, javlja se pokušaj otcjepljenja, pokrenut 1937, na potpuno fašističkoj osnovi. Napominjem da autor ne postupa metodički ispravno kada HRS ocjenjuje mišljenjima socijalista (str. 85), jer *i jedne i druge* treba da ocjenjuje *historičar*. Dodajmo da su i socijalistička gledišta desničarska, samo su zasnovana na drugoj varijanti desne orijentacije. U ocjenjivanju HRS-a i inače ima jednostranosti, jer autor nije uzeo u obzir veoma složene odnose u toj organizaciji koja — kao i HSS — nije homogena, u rasponu od oštre desničarske orijentacije do djelovanja i utjecaja komunista u nizu organizacija HRS-a (dakako, treba imati na umu cjelinu odnosa, ne samo u vodstvu nego i u bazi HRS-a). O tim problemima ima literature (radovi B. Janjatović, I. Jelića i drugih autora). Ovim metodičkim napomenama ne osporavam vrijednost toga zanimljivog rada. Prepotstavo bih, dodajem, da je riječ o agenturnoj akciji, tj. da su nacionalsocijalistički disidenti iz HRS-a, kao što su S. Govedić i J. Veselić, koji su svoju grupu u srpnju 1941. sjedinili s Hrvatskim ustaškim pokretom, bili dio njemačke agenture u Jugoslaviji i posebno u Hrvatskoj.

Ekonomsko-socijalnoj povijesti pripada rad M. Kolar-Dimitrijević, *Položaj i pokreti sumskih pruznih i kamenolomskih radnika firme »S. H. Guttmann« od 1937. do 1940. godine*. Tekst je pregledan i detaljan i zorno predočuje često manje poznato radništvo izvan većih gradova. »Guttmannovo« je radništvo tradicionalno jedan od najvažnijih segmenata takvog radništva u Hrvatskoj. Taj rad dopunjuje skupinu od sada već četiri rada M. Kolar-Dimitrijević o radništvu te velike slavonske firme.

S pet radova zastupljena je problematika NOP-a, odnosno tri njegove važne komponente: SKOJ, narodna vlast i lokalno-regionalni cjelovitiji pregledi. D. Pavlica objavljuje *Prilog građi o razvoju i djelovanju SKOJ-a u Požeškoj kotlini 1940/1941. godine*. Ne donosi građu nego znanstveni članak zasnovan na sudskim i drugim dokumentima. M. Cicvarić je izložio *Razvitak narodne vlasti u Slavoniji između Prvog i Drugog zasjedanja AVNOJ-a*, ocjenjujući da to razdoblje nije još bilo prikazano u cjelini. M. Lipovac obradio je posebnu, veoma karakterističnu komponentu djelovanja NOP-a i, posebno, sistema narodne vlasti: *Razvitak osnovnog školstva na oslobođenom teritoriju Slavonije (1943—1945)*. Upoznavanju narodne vlasti na oslobođenom području pridodnosi i rad N. Lazić, *Gradski narodnooslobodilački odbor Slavonka Požega, 1944. godine*. GNOO izabran je u oslobođenom gradu 13. rujna 1944. I. Jelić, muzejski radnik u Slavonskom Brodu, dao je *Pregled razvitka NOP-a na području Županje*, veoma zanimljiv zbog specifičnosti toga manje poznatog kraja na spojnici Brodskog Posavlja, Srijema i Bosanske Posavine, s brojnim problemima — od nepostojanja organizacije KPJ i SKOJ do proljeća 1943. pa do neposredne blizine srijemskog fronta 1944/45.

Nakon tih rasprava i članaka slijedi *Bibliografija napisa o revolucionaru Đuri Đakoviću zapisanih u listu »Đuro Đaković« u toku četvrt stoljeća njegovog izlaženja (II/1954—XXVII/1979)* koju je sastavila Slavica Ilić. Riječ je o sekundarnoj literaturi, ali je bilo korisno popisati je zbog potpunijeg uvida i potreba detaljnih istraživanja. Karakteristična je npr., serija od 11 članaka radničkog pisca Branislava Resimića.

Od 12 prikaza i kritika spomenut ću tekstove koji su zanimljivi za povijest historiografije. U dva su članka dani pregledi rada glavnih historičara Županje: I. Jelić, *Počeci lokalne historiografije u Županji*, predočuje radove Stjepana Grubera (1899—1970) i Krunoslava Tkalca (1910—1978), a M. Konjević piše *O priložima Ivana Jelića povijesti Županje*. I. Kovačević daje *Neke napomene o Wilhelmu Wagneru, piscu rasprave »Sava i Vojni komunitet Brod (1692—1873)«*. Zanimljivo je da je taj austrijski historičar i sveučilišni docent u Beču kao ratni zarobljenik radio do 1950. u brodskom Gradskom muzeju, sređivao arhivsku građu i ostavio više rukopisnih radova.

Prikaz M. Konjevića, *8. savjetovanje o naučnim i stručnim publikacijama i polupublikacijama* daje obavijesti o nekim aktualnostima u vezi s kriterijima i rješenjima za uređivanje časopisa. Napomenimo da je jedan od referata na tom savjetovanju u međuvremenu posebno objavljen: I. Kampuš—T. Šercar, *Stanje časopisa na području povijesnih znanosti u SR Hrvatskoj koje financiraju samoupravne interesne zajednice za znanost*, Radovi, 14, Zagreb 1981, 359—374 (Institut za hrvatsku povijest).

Vlado Oštrić